

VÁRI GYÖRGY: ÓBUDA VILÁGHÍRŰ MEGAKÜLÖNC

Tamkó Sirató Károlyról

A magyar avantgarde művészet (ennél az irányzatnál, épp erről kell majd a legtöbbet szólnunk, nem mindig lehet vagy érdemes elválasztani az irodalmat a képzőművészettől) – egyfelől – hatalmas teljesítményeket produkált. Aligha kérdés, hogy a dadaizmustól ihletett legnagyobb versek egyike Kassák Lajos A ló meghal, a madarak kirepülnek című szövege, Kassák a nemzetközi avantgarde egyik legnagyobb alkotója, Óbuda avantgarde kulturális pozíciói tehát felettébb erősek. Másfelől még ma is gyanakvó idegenkedéssel tekintünk ezekre a teljesítményekre, hiába telt el már egy század az avantgardizmus megjelenése óta, soha nem vált látásmódja a magyar kulturális köztudat, ízlés részévé, hiába minden. Kassákról, persze, mindenki tud, iskolai tananyag, de mégis éppen csak neve része igazán az „általános műveltségnek”, munkája alig, legalábbis jóval kevésbé annál, amennyit ér. Kassák köréből pedig szinte senkit nem tartunk számon, illetve csak azokat, akiknek az avantgarde legfeljebb tanulságos gyermekbetegsége volt: Szabó Lőrinc, Illyés, a mindettől talán legmesszebbre kerülő Radnóti Miklós vagy Vas István és Zelk Zoltán meg, persze, Jó-

zsef Attila. Azokról, akik még avantgardistáknak is „alternatívok” voltak, Kassákéktól különböző avantgardizmussal próbálkoztak, végképp alig őrzi még a pusztá nevét is a kulturális emlékezet. Egyikük Palasovszky Ödön, vagy, ahogy verseiben néha nevezi magát, Ödönke volt, akinek érdekes kísérleteit hosszú ideig övezte teljes konszenzus, amelynek lényege az volt, hogy diliházban volna a helye. Pedig színes figura és meglehetősen eredeti alkotó (költő és színházi ember) volt, akiről szépen emlékezik meg Vas István, Kassák nevelt lányának egykori férje nagy, sok kötetre rúgó életrajzi regényében, amikor a magyar avantgarde történetéről mesél. A másik különbségében is külön alkotót, nem-kassákista avantgardistát Tamkó Sirató Károlynak hívták, igen, a Börönd Ödön szerzőjéről van szó, aki szintén kötődik Óbudához, és aki különben nem is mulasztott el szép versben megemlékezni egykori mesteréről és avantgardista „riválisáról” (Az ő lábnyomaiból ihattuk/ az európa mámort!/ S az avantgarde-dal rohanó idők/ hősei így lehettünk”).

Mégis, élete legfontosabb városa neki is Párizs volt, a magyar bezártság örök túlvilága, itt került a világhír

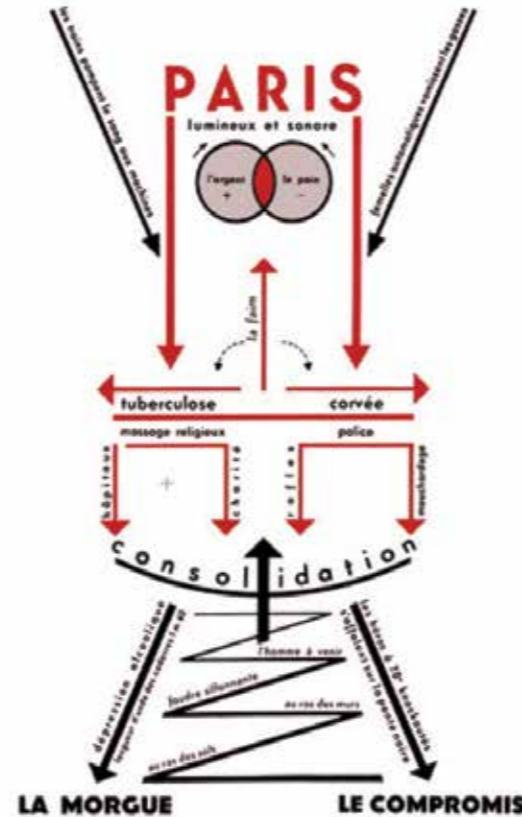
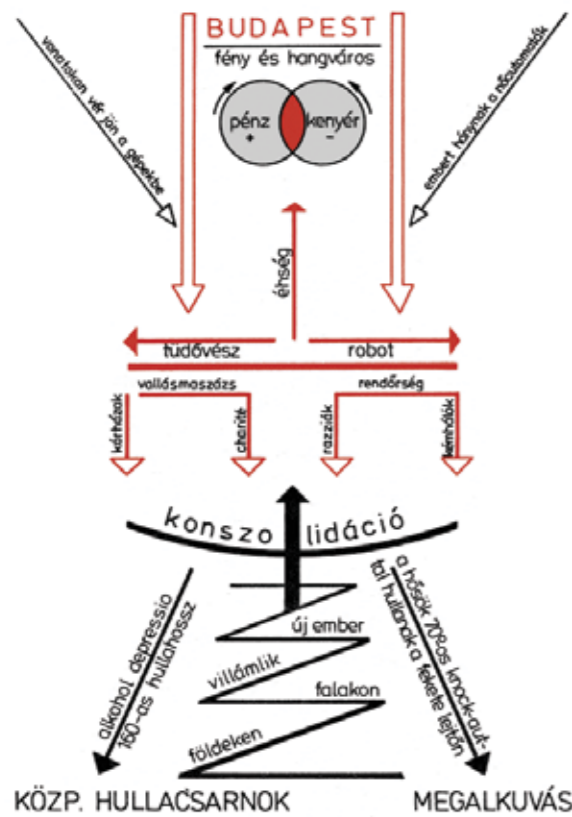
kapujába, a modern művészet centrumába egyetlen jelentékeny pillanatra, innen érkezett meg Buda gyógyfürdőibe súlyos betegen. Újvidéken született meg még a dualizmus utolsó éveiben, 1905-ben, egy soknyelvű és több kultúrájú, kozmopolita légkörű városban, amely már jóval később a magyar irodalom neoavantgarde kísérleteinek egyik legfontosabb színhelye lesz, mivel a titosta Jugoszláviában élő magyar közösség kevésbé lesz elvágva a világtól, mint Magyarország.

Iskoláit az Alföldön végzi, a mezőtúri református iskola különös becsben tartja máig is egykori diákját (akárcsak Erdélyi Józsefet és Szép Ernőt). Első kötete – még gimnazista korában nyomják ki – elementáris Ady-hatásról tanúskodik. Innen rugaszkodik el még kamaszként a futurizmus, a szürrealizmus felé, villámgyorsan megtalálja az avantgardizmust, de valahogy elégedetlen vele, tovább szeretné fejleszteni. Úgy kezdi érezni ösztönösen, hogy a versek „vonalszerűsége”, olvasásuk egyirányúsága, az, hogy a betűk konstrukciói kizárólag egyetlen sorrendet adhatnak ki, a „lineáris” írás és olvasás végtelenül beszűkíti az irodalom lehetőségeit. Olyan versekkel kísérletezik, amelyek sokkal több variációt tesznek lehetővé, meg akarja nyitni a papír „szélessége” mellett a sík felület több dimenzióját is a költemény számára, vizuális tárgyként is megalkotni, „megépíteni” a verseket. Először, a magyar irodalomból Kassák képversei ihletik meg. Aztán már nem a betűk mint tipográfiai jelek alakításával, formálásával dolgozik. Bonyolult verzhálózatokat komponál, amelyek olvasási irányai többféleképpen lehetnek, ha tetszik, akkor több vers foglaltatik bennük az olvasói döntéseknek megfelelően: Tamkó felrobbantja, megszünteti az olvasás „vonalszerűségét, linearitását”, sok tekintetben párhuzamosan haladva a nemzetközi művészet több képviselőjével és a század számos későbbi mozgalmát megelőzve. A legismertebb példa talán Raymond Queneau Százezer milliárd szonettje, tíz szonett, amelynek sorai minden lehetséges kombinációjukban elvileg elolvashatóak, soraik tetszőlegesen

felcserélhetőek-összeparosíthatóak. Az internet és a hypertext épp ezt a kombinatorikus olvasásmódot, az olvasás linearitásának megtörését, Tamkó Sirató Károly álmát váltják valóra. Ez az avantgarde gesztus az olvasót is szerzővé teszi, és a véletlent alkotótársá. Budapest című versmasinája, amely a kapitalista nagyváros pusztító és megnyomorító eleveenségét érzékelteti, lépteti működésbe, erőteljes baloldali elköteleződésről tanúskodik ugyan, de a futurista elszánásokban, az új világ tervezhetőségében már nem hisz igazán Tamkó, aki a klasszikus avantgarde első felívelése után évekkel, az 1920-as évek végén jelenteti csak meg Papírember című kötetét, függetlenségében a vonalból kilépő, a papírlap egész síkját, teljes felületét használó versekkel. Ezek miatt Raith Tivadar, a Magyar Írás című avantgarde folyóirat szerkesztője nem meri kiadni a verseket. Tamkót mégis Palasovszky akkoriban megjelent könyve bátorítja fel, hogy benne hagyja a könyvben ezeket is. Mindazonáltal ő sem ússza meg, hogy a konzervatív sajtó kényszerzubbonyt követeljen számára, még ha Illyés az addig sok tekintetben szintén meglehetősen konzervatív Nyugatban óvatosan biztatja is, szertelen, kissé modoros, de eredeti tehetségnek nevezi a még mindig csak 23 éves Tamkót, aki úgy érzi, hogy egy „új izmust” fedezett fel. Fűti az önbizalom és az elkeseredettség is, amikor Párizsba indul, nem utolsósorban egy irodalomtörténeti munka biztatására, amely arról ír, hogy az eddigi avantgarde kísérletek még nem zárulhattak le, valaminek még történnie kell. Ennek a könyvnek az egyik példányába jegyzi be, hogy elindul mintegy betölteni az itt jelzett üres helyet a világirodalomban. És majdnem pontosan így is történik. Gyorsan talál magának szerény megélhetést kint, és egyre közelebbi viszonyba kerül fontos kortárs művészekkel, lefordítják és megbecsülik őrült verseit, majd, miután úgy érzékeli, hogy az aktuális kísérletezések szinte mind egy irányba mutatnak itt, abba az irányba, amerre ő is elindult még Magyarországon, megalkotja a „dimenzionizmus” elméletét és – természetesen – manifesztumát.

Világot temető hervadás-szerető

**betűk sok mártírját szeretve szerető
virrasztó riasztó titokzat homlokú
mámoros halálos fekete szerető:
akit te megölelsz letép majd ujjongva az élet-lugasból sok bánat gerezdet; viseli mellén és szemében tündöklő ajándék ékszer, a szomorú keresztet: szavakból keresztet.**

„ÚJ VILÁGÉRZÉSTŐL VEZETVE, A MŰVÉSZETEK EGY ÁLTALÁNOS ERJEDÉSBEN (A Művészetek egymásba hatolása) MOZGÁSBA JÖTTEK ÉS MINDEGYIK EGY ÚJABB DIMENZIÓT SZÍVOTT FEL MAGÁBA” – fogalmaz a kiáltvány. Az irodalom ugyanis a vonalból kilép a síkba, a festészet a tér dimenziójába és a szobrászat a mozgást integrálva meghódítja a negyedik dimenziót, az időt. „El kell fogadnunk, hogy a tér és az idő nem különböző kategóriák, egymással szemben álló abszolútumok, mint ezt régebben hitték és természetesnek tartották, hanem... összefüggő dimenziók. Ezt a felfogást ösztönösen érezve vagy tudatosan magunkévá téve egyszerre eltűnnek előlünk a művészetek összes régi határai és válaszfalai”.

Ennek az ösztönös szemléleti forradalomnak a megfogalmazója Tamkó lesz, és kiáltványa zajos sikernek tűnik: olyan művészek ismernek rá benne saját törekvéseikre és írják alá, mint Vaszilij Kandinszkij, Joan Miro, Marcel Duchamp és Hans Arp. Az új izmus, amely nem bejelenti, hanem inkább számba veszi az általa leírt változásokat, éppen elindul nemzetközi diadalútjára, amikor

Tamkónak hat év után el kell hagynia Párizst. Egy megfázás súlyos szövődményeként egyre komolyabb betegség hatalmasodik el rajta, szívpanaszokkal és lázakkal, amely mozgásában is erősen korlátozza. Idehaza a gyógyulásra irányuló erőfeszítések foglalják le, aztán a háború és az '50-es évek szigetelik el a nemzetközi művészvilágtól, készítenek meglehetősen hosszú, végeredményben több évtizedes hallgatásra, törlik ketté pályáját.

Betegsége ismerteti meg ugyanakkor a jógával, úgy tudja, ennek köszönheti gyógyulását és későbbi, megbízható egészségét. „Sok kínlódás, sok keresés, sokféle tanulás után az ősi indiai gyógyzóban, a jógában találta meg az üdvözítő lehetőséget. Párhuzamosan a fürdővel és a gyógyszerekkel, a jóga mozgási és lélegzési gyakorlatai, igen szívós kitartással követve a módszer javaslatait, a negyvenes években, a háború kellős közepén, végre meghozták a várt gyógyulást. Legalábbis ő úgy hitte, hirdette, hogy egészségét a jógának köszönheti. Annyi bizonyos, hogy valóban egész további életére erőt és egészséget adott neki, holott még közel negyven évig élt. Az alacsony, szikár

testű férfi valószínűleg mindig mozgékony ember volt, de a jóga tudása és gyakorlata akrobatikus ügyességűvé tette, és látványosan szerette is mutatni, milyen rugalmas, és teste ugyanolyan friss, mint szelleme. Társaságban, nem ritkán szerkesztőségekben elegendő volt azt mondani neki: »No, Károly, tudsz-e még fejfelé elmondani egy verset?« – Ő azonnal két tenyerére bukfencezett, lábaival felfelé kalimpált, és megkérdezte, hogy dekadens francia, régi szerb, orosz klasszikus vagy egy régi középfelnémet lovagi dalt mondjon-e. De ha kívánják, akkor szanszkritül idéz a Mahábháratából. Ugyanis a jóga tudományának bűvárlása közben megtanult szanszkritül is” – idézi fel Hegedűs Géza szépen megrajzolt kis Tamkó-arcképében, és arról is beszámol, hogy még tanította is a jógázást, és „mindhalálig igen tisztességesen megélt belőle”.

A hatvanas években valamelyest újra felfedezték életművét itthon, népszerűvé vált, különösen a hetvenes évektől gyerekverseivel, amelyek – Weöres munkáival együtt – teljesen átalakították a magyar gyerekverseket. Csak kicsit kell odafigyelnünk, hogy észrevegyük, mennyit köszönhet Tengerecki Pál az avantgarde hangköltészet-

nek: ez a hagyomány szerveült legalább és közkinccsé válhatott. Ennek az időszaknak a magyar neoavantgarde törekvései – elsősorban, ironikus módon, Párizsban és Újvidéken – Tamkót újra felfedezik, elődjükként tekintenek rá. De Pesten is lesznek egyre inkább követői, egyikük, Petőcz András értékes könyvterjedelmű értekezést is ír róla, eredetiségéről és hatásáról (amelynek ez a bemutatás is nagyon sokat köszönhet). De az életműhöz sok tekintetben szervesen hozzátartozó gyerekverseken kívül továbbra is inkább avatott rajongói vannak munkáinak, semmint széles olvasótábora. Pedig páratlanul eredeti, kivételes problémaérzékeny és tudatos, továbbá roppant ötletes és szép költői életmű az övé, amely épp annyira szórakoztató és fontos, mint amennyire első ránézésre szokatlannak tűnik, legalábbis egyes darabjaiban. Elmúlt már 110 éve, hogy – József Attilával azonos évben – megszületett, és több mint 35 éve múlt annak is, hogy meghalt. Már régen nem kéne rajta csodálkozni, lehetne egyszerűen örülni is neki. Különösen itt, Óbudán, amely nemcsak Krúdy és Gelléri, de a magyar avantgarde irodalom földje is, Kassák és Tamkó otthona. ■

